

«8D02206 – Дінтану» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін ұсынылған
Рашидбеков Рахымжан Темирхановичтің «Исламдағы мотивация және оның Қазақстан жастары арасындағы көрінісі»
тақырыбындағы диссертациялық жұмысына ресми

РЕЦЕНЗЕНТТІҢ ЖАЗБАША ПІКІРІ

р/н №	Өлшемшарттар	Өлшемшарттарға сәйкестігі (жауап нұсқаларының бірін сызу)	Ресми рецензенттің ұстанымына негіздеме (ескертуді курсивпен көрсету)
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымды дамытудың басым бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірін көрсету); 2) диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауын көрсету); 3) диссертация <u>Қазақстан</u> <u>Республикасы Үкіметі жанындағы</u> <u>Жоғары ғылыми-техникалық</u> <u>комиссия бекіткен ғылым</u> <u>дамуының басым бағытына сәйкес</u> <u>келеді: әлеуметтік-гуманитарлық</u> <u>ғылымдардағы дінтанулық</u> <u>зерттеулер, жастар саясаты және</u> <u>қоғамдық тұрақтылық бағыты.</u>	Диссертация тақырыбы 8D02206 – Дінтану білім беру бағдарламасының ғылыми бағытына, әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардағы дінтанулық және дін психологиясы саласындағы зерттеулердің басым міндеттеріне сәйкес келеді. Зерттеу Қазақстан жастарының діни мотивациясын, құндылықтық бағдарын, зайырлы қоғамдағы діни тәжірибесін және діни сананың әлеуметтік-психологиялық ықпалын талдауға арналған. Жұмыстың мазмұны «Қазақстан-2050» стратегиясында көрсетілген адами капиталды дамыту, рухани жаңғыру, қоғамдық келісім мен ұлттық бірегейлікті нығайту міндеттерімен үйлеседі. Сонымен қатар зерттеу Қазақстан Республикасының 2023-2029 жылдарға арналған мемлекеттік жастар саясаты тұжырымдамасындағы жастардың рухани- адамгершілік дамуы, азаматтық жауапкершілігі, әлеуметтік белсенділігі және қоғамдық тұрақтылықты сақтау бағыттарымен сабақтас.

2.	Ғылым үшін маңыздылығы	<u>Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады, ал оның маңыздылығы ашылған.</u>	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады, маңыздылығы толық ашылған. Диссертация қазіргі қазақстандық дінтануда жеткілікті зерттелмеген исламдық діни мотивация мәселесін дербес ғылыми нысан ретінде қарастырады. Автор Г. Олпорт пен Дж. Росстың ішкі және сыртқы діни бағдар теориясын исламдық дүниетаныммен және Қазақстан жастарының әлеуметтік тәжірибесімен байланыстырып талдайды. Жұмыстың ғылыми маңызы ROS шкаласын қазақстандық мұсылман жастар ортасына бейімдеуінен, діни мотивацияны өлшеудің сенімді әдістемелік құралын ұсынуынан көрінеді. Сонымен қатар Құранның меккелік және мединелік аяттарын мотивациялық тұрғыдан талдау, Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне зиярат мотивтерін саралау, жастар арасындағы діни бағдардың академиялық құштарлық және мақсатқа жету табандылығымен байланысын анықтау дінтану, дін психологиясы және жастар зерттеулері үшін маңызды ғылыми нәтиже болып табылады.
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары; 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған.	Өзі жазу деңгейі жоғары деп бағаланады. Диссертация автордың жеке ғылыми ізденісінің нәтижесі ретінде көрінеді. Жұмыста зерттеу мәселесі дербес қойылып, исламдағы мотивация ұғымы дінтанулық, әлеуметтік-психологиялық және эмпирикалық қырынан кешенді талданған. Автор діни мотивацияның ішкі және сыртқы формаларын өз бетінше жүйелеп, ROS шкаласын қазақстандық мұсылман жастар ортасына бейімдеу, сауалнама жүргізу, алынған деректерді статистикалық өңдеу және нәтижелерді интерпретациялау жұмыстарын орындаған. Қорғауға ұсынылған тұжырымдар, Құран аяттарын мотивациялық тұрғыдан талдау, Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне зиярат мотивтерін түсіндіру және танымал уағызшылардың жастарға ықпалын саралау автордың дербес ғылыми ұстанымын көрсетеді.
4.	Ішкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: 1) негізделген;	Диссертация өзектілігінің негіздемесі толық әрі жүйелі берілген. Зерттеу қазіргі Қазақстан жастарының діни мотивациясын, құндылықтық бағдарын және зайырлы қоғамдағы діни тәжірибесін

	2) ішінара негізделген; 3) негізделмеген.	талдауға бағытталған. Қазақстан зайырлы мемлекет болғанымен, жастар арасында діндарлықтың артуы, діни контентті тұтынуудың көбеюі және діни сананың әлеуметтік мінез-құлыққа ықпалы бұл тақырыпты ғылыми тұрғыдан өзекті етеді. Жұмыстың өзектілігі «Қазақстан–2050» стратегиясындағы адами капиталды дамыту, рухани және психологиялық әл-аукагты нығайту міндеттерімен сабақтас. Сонымен қатар диссертация Қазақстан Республикасының 2023–2029 жылдарға арналған мемлекеттік жастар саясаты тұжырымдамасындағы рухани-адамгершілік құндылықтар, азаматтық жауапкершілік, әлеуметтік белсенділік және қоғамдық тұрақтылық қағидаттарымен үйлеседі. Сондықтан зерттеу тақырыбы теориялық әрі практикалық тұрғыдан негізделген.
	4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды: 1) айқындайды; 2) ішінара айқындайды; 3) айқындамайды.	Диссертация мазмұны зерттеу тақырыбын толық айқындайды. Жұмыстың құрылымы «Исламдағы мотивация және оның Қазақстан жастары арасындағы көрінісі» тақырыбының негізгі мазмұнын жүйелі түрде ашады. Бірінші тарауда діни мотивацияның теориялық негіздері, ішкі және сыртқы діни мотивация тұжырымдары талданған. Екінші тарауда исламдық мотивацияның Құран аяттары, хадистер, исламдық ұғымдар және Religious Orientation Scale әдіснамасы арқылы түсіндірілетін қырлары қарастырылған. Үшінші тарауда Қазақстан жастары арасындағы діни мотивацияның эмпирикалық көріністері, мақсатқа жету табандылығы, академиялық құштарлық, зиярат тәжірибесі және танымал уағызшылар ықпалы талданған. Осылайша диссертацияның әр бөлімі тақырыптағы «исламдағы мотивация» және «Қазақстан жастары арасындағы көрінісі» деген екі негізгі бағытты толық қамтиды.
	4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді: 1) сәйкес келеді;	Диссертацияның мақсаты мен міндеттері зерттеу тақырыбына толық сәйкес келеді. Жұмыстың негізгі мақсаты исламдық діни мотивацияны теориялық және эмпирикалық тұрғыдан кешенді талдап, Қазақстан жастары арасындағы ішкі және сыртқы діни мотивтердің

	2) ішінара сәйкес келеді;	ерекшеліктерін анықтауға бағытталған. Бұл мақсат диссертация тақырыбындағы «исламдағы мотивация» және «Қазақстан жастары арасындағы көрінісі» деген екі негізгі мазмұндық бағытпен тікелей байланысты. Қойылған міндеттер де тақырыптың логикасына сай құрылған. Автор діни мотивация теорияларына салыстырмалы шолу жасап, исламдағы мотивацияның қасиетті мәтіндердегі көрінісін талдаған, ROS әдістемесін қазақстандық контексте қолдану мүмкіндігін негіздеген және жастар арасындағы діни мотивацияны эмпирикалық тұрғыдан зерттеген. Сондықтан мақсат пен міндеттер диссертация мазмұнында жүйелі орындалған.
	3) сәйкес келмейді.	
	4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен ережелері логикалық байланысқан:	Диссертацияның барлық бөлімдері мен қорғауға ұсынылған ережелері өзара логикалық байланысқан. Жұмыс алдымен діни мотивация теорияларын, ішкі және сыртқы діни бағдар тұжырымдарын талдаудан басталып, кейін бұл теориялық негіз исламдық мәтіндер мен ұғымдарды түсіндіруге қолданылады. Екінші тарауда Құранның меккелік және мединелік аяттары, хадистердегі құлшылыққа ынталандыру жүйесі және ROS шкаласын исламдық ортада қолдану мәселелері қарастырылған. Үшінші тарауда осы теориялық және әдіснамалық негіздер Қазақстан жастары арасындағы эмпирикалық зерттеу арқылы жалғасады. Қорғауға ұсынылған тұжырымдар да тараулардың мазмұнымен сабақтас: әдіснаманы бейімдеу, исламдық мотивацияны талдау, жастар арасындағы діни бағдардың академиялық құлшарлық пен мақсатқа жету табандылығымен байланысын анықтау біртұтас ғылыми логика құрайды.
	1) <u>толық байланысқан</u> ;	
	2) ішінара байланысқан;	
	3) байланыс жоқ.	
	4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидағтар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған:	
	1) <u>сыни талдау бар</u> ;	Автор ұсынған жаңа шешімдер ғылыми тұрғыдан дәлелденіп, бұрыннан белгілі теориялық және әдістемелік ұстанымдармен салыстырылып бағаланған. Диссертацияда Г. Олпорт пен Дж. Росстың ішкі және сыртқы діни бағдар теориясы, кейінгі зерттеушілердің ROS шкаласын дамыту тәжірибесі және исламдық ортада қолданылған әдістемелер сыни тұрғыдан қарастырылған. Автор осы теориялық негіздерді Қазақстан жастарының діни тәжірибесімен байланыстырып,
	2) талдау ішінара жүргізілген;	

	3) талдау өз пікіріне емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген; 4) талдау жоқ.	ROS шкаласын қазақстандық мұсылман жастар ортасына бейімдеудің ғылыми мүмкіндігін дәлелдеген. Сонымен қатар меккелік және мединалік аяттарды мотивациялық тұрғыдан талдау, исламдық мотивация ұғымдарын жүйелеу, жастар арасындағы діни мотивацияның академиялық құштарлық және мақсатқа жету табандылығымен байланысын анықтау бұрынғы зерттеулермен салыстырылып, дербес ғылыми қорытындылар жасалған.
5.	5.1 Ғылыми нәтижелер мен ережелер жаңа ма? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Диссертацияда ұсынылған ғылыми нәтижелер мен ережелер толығымен жаңа деп бағаланады. Жұмыста Қазақстан жастары арасындағы исламдық діни мотивация алғаш рет ішкі және сыртқы діни бағдар теориясы негізінде кешенді түрде зерттелген. Автор Г. Олпорт, Дж. Росс және Ji & Ibrahim еңбектеріне сүйене отырып, діни бағдар шкаласын қазақ мәдени контекстіне бейімдеп, оның сенімділігі мен валидітігін эмпириялық тұрғыдан дәлелдеген. Сонымен қатар жастардың діни мотивациясының ішкі және сыртқы екі құрылымнан тұратын статистикалық тұрғыдан расталған. Құранның меккелік және мединалік аяттарын діни бағдар шкаласы тұрғысынан талдау, исламдық мотивацияны әт-тарғиб, ихлас, ридуанулла, жаннат ұғымдары арқылы жүйелеу және діни мотивацияның академиялық құштарлық пен мақсатқа жету табандылығымен байланысын анықтау жұмыстың жаналығын айқындайды.
	5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа ма? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Диссертацияның қорытындылары толығымен жаңа деп бағаланады. Зерттеу нәтижелері Қазақстан жастары арасындағы исламдық діни мотивацияның ішкі және сыртқы формаларын теориялық әрі эмпирикалық тұрғыдан түсіндіруге мүмкіндік береді. Автордың қорытындылары бұрынғы жалпы діндарлық немесе діни бағдар туралы зерттеулерді қайталамайды, керісінше оларды Қазақстанның зайырлы және мәдени контекстінде жаңа ғылыми деңгейде дамытады. ROS шкаласының қазақстандық мұсылман жастар ортасында қолдануға жарамды екені дәлелденіп, ішкі және сыртқы діни мотивацияның академиялық құштарлықпен, мақсатқа жету табандылығымен және гендерлік ерекшеліктермен байланысы анықталған. Сонымен қатар

		меккелік және мединелік аяттардың мотивациялық айырмашылығы, зиярат феноменіндегі жас ерекшеліктері және қазіргі уағызшылардың мотивациялық ықпалы жөніндегі қорытындылар жұмыстың жаңалығын күшейтеді.	меккелік және мединелік аяттардың мотивациялық айырмашылығы, зиярат феноменіндегі жас ерекшеліктері және қазіргі уағызшылардың мотивациялық ықпалы жөніндегі қорытындылар жұмыстың жаңалығын күшейтеді.
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Диссертация техникалық немесе технологиялық шешім ұсынуды мақсат етпейді. Алайда басқарушылық және қолданбалы-әдістемелік деңгейде жастардың діни мотивациясын өлшеу, дін саласындағы профиларктикалық, ағартушылық және жастар саясатына қатысты жұмыстарда қолдануға болатын ғылыми негізделген ұсыныстар береді. Осы тұрғыдан нәтижелер ішінара жаңа (25-75% жаңа) және негізделген.
		<u>Барлық негізгі қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымлы дәлелдемелерде негізделген.</u>	Диссертациядағы негізгі қорытындылар теориялық талдау, діни мәтіндерді герменевтикалық және салыстырмалы түсіндіру, сондай-ақ эмпирикалық зерттеу нәтижелері арқылы дәйектелген. Автор ішкі және сыртқы діни мотивация теориясын Г. Олпорт, Дж. Росс, Ч. Джи мен Й.Ибрахим зерттеулерімен байланыстырып, оны исламдық және қазақстандық контексте негіздеген. Құранның меккелік және мединелік аяттары, хадистердегі құлшылыққа ынталандыру жүйесі және исламдық мотивацияға қатысты ұғымдар сапалық талдау арқылы сараланған. Эмпирикалық бөлімде жастар арасында сауалнама жүргізіліп, алынған деректер статистикалық әдістермен өңделген. ROS шкаласының сенімділігі мен валидтілігі тексеріліп, діни мотивацияның академиялық құштарлық және мақсатқа жету табандылығымен байланысы нақты нәтижелер арқылы дәлелденген. Сондықтан қорытындылар ғылыми тұрғыдан негізді әрі дәлелді болып табылады.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі ережелер	Әрбір ереже бойынша келесі сұрақтарға жеке жауап беру қажет: 7.1 Ереже дәлелденді ме?	1-ереже бойынша: 7.1 – дәлелденді; 7.2 – тривиалды емес; 7.3 – жаңа; 7.4 – қолдану деңгейі кең; 7.5 – мақалада дәлелденген. Бұл ереже Қазақстан жастары арасындағы исламдық мотивацияны зерттеуге

	1) дәлелденді: 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді; 5) бұл тұжырымда ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес. 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің тривиалды екенін тексеру мүмкін емес. 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің жаңашылдығын тексеру мүмкін емес. 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кең	арналған теориялық-әдіснамалық үлгінің жасақталуымен негізделді. Автор Г. Олпорт пен Дж. Росстың діни бағдар теориясын Қазақстандағы мұсылман жастардың діни тәжірибесін талдауға бейімдеп, ішкі және сыртқы діни мотивацияны зерттеудің ғылыми негізін ұсынған. Ереже қарапайым сипаттамалық тұжырым емес, өйткені отандық дінтануда исламдық мотивацияны жастардың құндылықтық бағдары, зайырлы қоғамдағы діни тәжірибесі және әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерімен байланыстыра зерттеу жаңа бағыт ретінде көрінеді. Оның қолдану аясы дінтану, дін психологиясы, жастар саясаты және діни ахуалды талдау салаларын қамтиды. 2-ереже бойынша: 7.1 – дәлелденді; 7.2 – тривиалды емес; 7.3 – жаңа; 7.4 – қолдану деңгейі кең; 7.5 – мақалада дәлелденген. Бұл ереже Г. Олпорт пен Дж. Росстың Religious Orientation Scale шкаласын қазақстандық мұсылман жастар арасында қолдануға болатынын негіздеуімен маңызды. Автор шкаланың ішкі және сыртқы діни мотивацияны ажыратуға мүмкіндік беретінін теориялық тұрғыдан дәлелдеп, эмпирикалық зерттеу арқылы оның сенімділігі мен валидтілігін тексерген. Ереже тривиалды емес, себебі батыстық ғылыми әдістемені исламдық және қазақстандық мәдени контексте қолдану арнайы бейімдеуді қажет етеді. Қолдану деңгейі кең, өйткені бұл әдістеме болашақ дінтанулық, әлеуметтік-психологиялық және жастарға қатысты эмпирикалық зерттеулерге негіз бола алады. 3-ереже бойынша: 7.1 – дәлелденді; 7.2 – тривиалды емес; 7.3 – жаңа; 7.4 – қолдану деңгейі кең; 7.5 – мақалада дәлелденген. Құранның меккелік және мединелік аяттарындағы мотивациялық мазмұн салыстырмалы және герменевтикалық талдау арқылы негізделген. Автор меккелік аяттарда ішкі рухани мотивтердің, ал мединелік аяттарда әлеуметтік жауапкершілік, ұжымдық мінез-құлық және сыртқы нормативтік мотивтердің басым көрінісінің көрсетеді. Бұл тұжырым Құран мәтіндерін дәстүрлі сипаттаумен шектелмей, оларды дін психологиясы және діни мотивация теориясы тұрғысынан
--	---	---

	4) бұл тұжырымда ереженің қолдану деңгейін тексеру мүмкін емес. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия; 2) жоқ 3) бұл тұжырымда мақаладағы ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	түсіндіруімен ерекшеленеді. Қолдану деңгейі негізінен дінтану, исламтану және қасиетті мәтіндерді әлеуметтік-психологиялық талдау салаларымен байланысты. 4-ереже бойынша: 7.1 – дәлелденді; 7.2 – тривиалды емес; 7.3 – жаңа; 7.4 – қолдану деңгейі кең; 7.5 – мақалада дәлелденген. Исламдық мотивацияның мазмұны әт-тарғиб, ихлас, ихсан, ридуанулла, жаннат ұғымдары және бес парызға қатысты хадистер негізінде жүйеленген. Автор исламдағы құлшылыққа ынталандыратын мотивтерді жаннатқа қол жеткізу, сауап алу, күнәлардан арылу, Алланың разылығы және дұғаның қабыл болуы сияқты мазмұндық топтармен түсіндіреді. Ереже тривиалды емес, өйткені исламдағы белгілі ұғымдарды жай сипаттамай, оларды мотивация теориясы тұрғысынан жүйелейді. Бұл нәтиже исламдық мотивация, діни тәрбие, дін психологиясы және құндылықтық бағдарды зерттеу салаларында қолданылуы мүмкін. 5-ереже бойынша: 7.1 – дәлелденді; 7.2 – тривиалды емес; 7.3 – жаңа; 7.4 – қолдану деңгейі кең; 7.5 – мақалада дәлелденген. Жастардың сыртқы діни мотивациясы мен мақсатқа жетудегі табандылығы арасындағы оң байланыс эмпирикалық деректермен дәлелденген. Сауалнама нәтижелері статистикалық әдістер арқылы өңделіп, діни мотивация мен тұлғалық табандылық арасындағы өзара байланыс анықталған. Бұл нәтиже алдын ала белгілі қарапайым тұжырым емес, нақты деректерге сүйенген ғылыми қорытынды. Оның жаңалығы Қазақстан жастары арасында діни мотивацияның әлеуметтік-психологиялық көрсеткіштермен байланысын арнайы талдауынан көрінеді. Қолдану аясы жастар саясаты, діни тәрбие, әлеуметтік бейімделу, тұлғалық даму және радикалданудың алдын алу бағыттарын қамтиды. 6-ереже бойынша: 7.1 – дәлелденді; 7.2 – тривиалды емес; 7.3 – жаңа; 7.4 – қолдану деңгейі кең; 7.5 – мақалада дәлелденген. Гендерлік ерекшелікке қатысты ереже эмпирикалық деректер негізінде дәлелденген. Автор ер және әйел респонденттердің көрсеткіштерін t-критерий арқылы салыстырып, ішкі діни бағдар бойынша елеулі айырмашылық байқалмағанын, ал сыртқы діни бағдар мен мақсатқа
--	--	--

		жету табандылығы бойынша ер респонденттердің көрсеткіші жоғары болғанын анықтаған. Бұл тұжырым жалпы болжамға емес, нақты статистикалық салыстыруға сүйенеді. Ереженің жаңалығы Қазақстан жастары арасындағы діни мотивацияны гендерлік ерекшелікпен байланыстыра талдауында көрінеді. Қолдану деңгейі жастардың діни бағдары мен әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін зерттеу салаларымен шектеледі. 7-ереже бойынша: 7.1 – дәлелденді; 7.2 – тривиалды емес; 7.3 – жаңа; 7.4 – қолдану деңгейі кең; 7.5 – мақалада дәлелденген. Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне зиярат етушілердің мотивтері жас ерекшеліктеріне сай өзгешеленетіні сапалық талдау арқылы негізделген. Автор аға буын үшін кесенеге бару көбіне рухани сапар ретінде қабылданатынын, ал жас буын арасында тарихи-мәдени және туристік мотивтердің басымырақ көрінетінін анықтаған. Бұл тұжырым зиярат феноменін тек діни рәсім ретінде емес, жас ерекшелігі, тарихи жады, туризм және рухани мотивациямен байланыстыра қарастыруымен ерекшеленеді. Ережені зияраттану, діни туризм, мәдени мұра және Қазақстандағы діни-мәдени кеңістікті зерттеу салаларында қолдануға болады. 8-ереже бойынша: 7.1 – дәлелденді; 7.2 – тривиалды емес; 7.3 – жаңа; 7.4 – қолдану деңгейі кең; 7.5 – мақалада дәлелденген. Қазіргі танымал уағызшылардың жастарды қызықтыратын мотивациялық ерекшеліктері диссертацияда діни коммуникация мазмұнын талдау арқылы негізделген. Автор әлеуметтік желідегі белсенділік, діни символиканы психологиялық қолдау құралы ретінде ұсыну, өмірлік қиындықтарды еңсеруге бағытталған насихат, ұлттық құндылықтармен сабақтастыру және күрделі діни ұғымдарды жеңіл тілмен жеткізу сияқты белгілерді көрсеткен. Бұл ереже қазіргі діни насихатты жай сипаттамай, оны жастардың мотивациялық сұраныстарымен байланыстыра талдайды. Қолдану аясы діни коммуникация, әлеуметтік желідегі діни контент, жастармен жұмыс, діни ағарту, дерадикализация және медиа-дінтану салаларын қамтиды.

8.	Дәйектілік қағидаты.	8.1 Әдіснаманы таңдау – негізделген немесе әдіснама нақты жазылған:	Әдіснаманы таңдау негізделген және диссертацияда нақты жазылған. Зерттеу нысаны мен пәніне сәйкес автор кешенді әдіснамалық тәсілді қолданған: сапалық кезеңде исламдық қасиетті мәтіндер мен діни тәжірибелердің мотивациялық мазмұнын талдау үшін герменевтикалық, салыстырмалы және феноменологиялық әдістер пайдаланылған, ал сандық кезеңде жастардың діни мотивациясын анықтау мақсатында сауалнама жүргізіліп, алынған деректер корреляциялық, кластерлік және регрессиялық талдау арқылы өңделген. Эмпирикалық зерттеудің теориялық негізі ретінде Religious Orientation Scale әдістемесі қазақстандық контекстке бейімделіп, оның сенімділігі мен валидтілігі тексерілген. Сондықтан таңдалған әдіснама диссертацияның мақсатына, міндеттеріне және зерттеу логикасына толық сәйкес келеді.
	Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	1) <u>ия;</u>	
		2) жоқ.	
		8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған:	Диссертация жұмысының нәтижелері ғылыми зерттеудің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу тәсілдерін пайдалану арқылы алынған. Эмпирикалық бөлімде жастар арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері статистикалық өңдеуден өткізіліп, ішкі және сыртқы діни мотивацияның көрсеткіштері талданған. Religious Orientation Scale әдістемесінің сенімділігі Кронбах альфа көрсеткіші арқылы тексеріліп, шкаланың қазақстандық контексте қолдануға жарамдылығы дәлелденген. Сонымен қатар деректерді интерпретациялау барысында корреляциялық байланыстар, гендерлік айырмашылықтар және мотивациялық көрсеткіштердің әлеуметтік-психологиялық мәні талданған. Бұл зерттеу нәтижелерінің тек теориялық пайымдауға емес, нақты эмпирикалық деректер мен оларды қазіргі статистикалық өңдеу әдістеріне сүйенгенін көрсетеді.
		1) <u>ия;</u>	
		2) жоқ.	

9	Практикалық құндылық кағидаты	8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді):	Диссертация дінтану бағыты бойынша орындалғандықтан, эмпирикалық сауалнама, статистикалық өңдеу және сапалық талдау нәтижелері арқылы расталған. Автор ұсынған ішкі және сыртқы діни мотивацияға қатысты теориялық модель жастар арасында жүргізілген зерттеу деректерімен тексерілген. ROS шкаласының сенімділігі мен валидтілігі анықталып, ішкі және сыртқы діни мотивацияның академиялық құптарлықпен, мақсатқа жетудегі табандылықпен және гендерлік ерекшеліктермен байланысы статистикалық әдістер арқылы негізделген. Сонымен қатар Құран аяттары, хадистер, зиярат тәжірибесі және қазіргі уағызшыларға қатысты теориялық тұжырымдар сапалық талдау материалдарымен бекітілген. Сондықтан диссертациядағы негізгі өзара байланыстар мен заңдылықтар эмпирикалық деректермен расталған деп бағаланады.
		1) ия;	Маньзды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған. Диссертацияда отандық және шетелдік зерттеушілердің еңбектері, исламдық дереккөздер, ғылыми макалалар және эмпирикалық зерттеу нәтижелері жүйелі қолданылған.
		2) жоқ.	
		8.4 Маньзды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған.	
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті.	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі зерттеу тақырыбын ашуға жеткілікті. Әдебиеттер теориялық, әдіснамалық және эмпирикалық бөлімдерді қамтиды, шетелдік және отандық дереккөздер үйлесімді қолданылған.
9	Практикалық құндылық кағидаты	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы:	Зерттеудің теориялық маңызы бар. Жұмыс ішкі және сыртқы діни мотивация теориясын исламдық мәдени кеңістікпен байланыстырып, қазақстандық жастар контекстінде қолданудың теориялық негізін ұсынады. Қасиетті мәтіндердегі мотивациялық мазмұнды дін психологиясы тұрғысынан талдау дінтанулық зерттеулердің әдіснамалық аясын кеңейтеді.
		1) бар;	
		2) жоқ.	
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары:	Зерттеудің практикалық маңызы жоғары. Нәтижелер жастар арасындағы діни құндылықтарды түсіндіру, діни ағарту, жастар саясаты, дерадикализация, дінаралық және конфессияаралық келісім

	1) ия; 2) жоқ.	бағыттарында қолданылуы мүмкін. ROS шкаласын бейімдеу болашақ эмпирикалық зерттеулерге әдістемелік негіз береді.
	9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа ма? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Практикалық ұсыныстар ішінара жаңа деп бағаланады. Диссертация нәтижелерін діни білім беру, жастар саясаты, рухани тәрбие және діни ахуалды талдау салаларында қолдану мүмкіндігі бар. Бұл бағыттардың жалпы практикалық маңызы бұрыннан белгілі болғанымен, зерттеуде ұсынылған ROS шкаласын қазақстандық мұсылман жастар ортасына бейімдеу, жастардың діни бағдарын, рухани құндылықтарын және мақсатқа ұмтылу деңгейін бағалауға арналған диагностикалық негіз ұсыну жұмыстың практикалық жаңалығын көрсетеді. Сондықтан ұсыныстар толық жаңа емес, бірақ қазақстандық дінтанулық және әлеуметтік-психологиялық зерттеулер үшін елеулі жаңалыққа ие.
10. Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Академиялық жазу сапасы жоғары. Диссертация құрылымы жүйелі, ғылыми аппарат толық берілген, бөлімдер арасында логикалық сабақтастық сақталған. Автор теориялық шолу, мәтіндік талдау және эмпирикалық нәтижелерді бір арнаға біріктіре алған. Жекелеген редакциялық және терминологиялық түзетулер қажет болғанымен, олар жұмыстың жалпы ғылыми деңгейін төмендетпейді.
11. Диссертацияға ескертулер		Ұсынылған диссертациялық жұмыс бойынша жұмыстың ғылыми құндылығын төмендетпейтін жекелеген ұсыныстарды атап өтуге болады. Зерттеу тақырыбы күрделі әрі пәнаралық сипатта болғандықтан, кейбір ұғымдарды болашақ ғылыми жарияланымдарда одан әрі нақтылай түсуге мүмкіндік бар. Атап айтқанда, «діни мотивация», «діни уәж», «діни бағдар» ұғымдарының арақатынасын кейінгі зерттеулерде кеңірек ашу жұмыстың теориялық бағытын тереңдете түсер еді. Сонымен қатар жастардың діни мотивациясына қатысты алынған эмпирикалық нәтижелерді болашақта өзге жас топтарымен және аймақтық ерекшеліктермен салыстыра қарастыру

		зерттеу тақырыбының қолданбалы маңызын арттыруы мүмкін. Бұл ұсыныстар диссертацияның негізгі ғылыми нәтижелеріне, жаңалығына және қорғауға ұсынылуына кедергі келтірмейді. Тұтастай алғанда, жұмыс қойылған мақсат пен міндеттерге сәйкес орындалған және PhD диссертациясына қойылатын талаптарға сай келеді.
12.	Докторант мақалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі (диссертация мақалалар сериясы нысанында қорғалған жағдайда ресми рецензенттер докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша әр мақаласының ғылыми деңгейін зерделейді)	Докторанттың жарияланымдары диссертация тақырыбымен тікелей байланысты және ғылыми деңгейі жеткілікті. Диссертация нәтижелері Scopus базасына кіретін халықаралық рецензияланатын журналдарда, ҚР Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған басылымдарда, халықаралық және отандық ғылыми конференция материалдарында жарияланған. Мақалаларда діни ориентация, зайырлы мемлекет, шариги мотивация, меккелік және мединалік аяттардың мотивациялық қырлары, студент жастардың діни бағдары сияқты диссертацияның негізгі теориялық және эмпирикалық мәселелері қамтылған.
13.	Ресми рецензенттің шешімі (осы Үлгі ереженің 28- тармағына сәйкес)	Рахимбетов Рахымжан Темирхановичтің диссертациялық жұмысы Үлгі ереженің 28-тармағында көрсетілген талаптарға сәйкес келеді. Диссертацияның ғылыми нәтижелері негізделген, жаңалығы мен практикалық маңызы жеткілікті. Осыған байланысты ізденушіге философия докторы (PhD) дәрежесін беруге ұсынамын.

Ресми рецензент:

философия ғылымдарының докторы, профессор
ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты

Б.М. Сатершинов

